

ترازوی کاست کار

فریبرز خسروی^۱

و چون چیزی را پیمانه می‌کنید تمام و کمال سنجید و با ترازوی راست و درست وزن کنید که این رویه بهتر و نیکوتر و خوش سرانجام‌تر است.
(قران کریم: ۱۷/۳۴)

آزمونهای ورودی معمولاً با هدف ارزشیابی و تخمین میزان معلومات پایه و سطح یادگیری و آمادگی متقاضیان انجام می‌شود. این ارزشیابی و تخمین معمولاً به صورت نمره متجلی می‌شود. پوشیده نیست که تبدیل کیفیت به کمیت یکی از پیچیده‌ترین و مشکل‌ترین اعمال در علوم، به‌ویژه در حوزه علوم انسانی است.

توانمندیهایی که باید اندازه‌گیری شود در سه حیطه و حوزه شناختی، عاطفی-روانی، و حرکتی قرار می‌گیرد. معمولاً به لحاظ سهولت اندازه‌گیری بیشتر سنجشها در حوزه شناختی انجام می‌شود و دو حوزه دیگر مغفول می‌ماند.

در حوزه شناختی نیز طبقه‌بندی سطوح یادگیری از بسیط به پیچیده در شش سطح صورت می‌گیرد:

۱. بازگویی دانش عمومی؛

۲. درک و فهم؛

۳. کاربرد؛

۱. معاون خدمات فنی و عمومی کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

۴. تجزیه و تحلیل؛

۵. ترکیب و آفرینندگی؛

۶. ارزشیابی و قضاوت.

در حوزه شناختی ابتدایی‌ترین سطح، یعنی بازشناسی و بازگویی اطلاعاتی پیشین در نظر بوده بیشترین تکیه بر حافظه است؛ و در پیچیده‌ترین و بالاترین مرحله (مرحله ششم) فرد قادر به اظهار نظر در مورد مسائل است و درباره فرضیات مختلف برای حل یک مسئله به داوری می‌نشیند و داوری وی متکی بر معیارها و ضوابط منطقی و روش‌شناسی است. سایر سطوح نیز میان این دو قرار دارند.

به‌طور کلی در هر آزمون، هر سؤال مشخصاً در جهت اندازه‌گیری حوزه‌های مشخص و سطوح یادگیری معینی هدف‌گیری می‌شود.

در طرح سؤالات نیز رعایت پایایی و روایی به لحاظ روش‌شناسی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. نپرداختن به این دو ویژگی باعث خواهد شد که نتایج به دست آمده نه دقیق باشد و نه آنچه باید سنجیده شود اندازه‌گیری گردد.

در سالهای اخیر، چون تعداد آزمون‌شوندگان برای ورود به کارشناسی ارشد زیاد شده است، از پرسشهای چهارگزینه‌ای استفاده می‌شود. این نوع پرسشها در صورت رعایت قواعد و اصول مربوط می‌توانند از اعتبار و روایی بالایی برخوردار باشند^(۱). روش نمره دادن به این‌گونه پرسشها نیز جنبه عینی به خود می‌گیرد و بسیار سریع انجام می‌شود. اما باید توجه داشت که طرح درست و بسامان این نوع سؤالات بسیار مشکل و وقت‌گیر است و به کاردانی بالایی نیازمند است.

به هر رو، برای ساختن این نوع پرسشها قواعد و اصولی پیشنهاد می‌شود که می‌توان به پاره‌ای از آنها فهرست‌وار اشاره کرد^(۲):

۱. قسمت اصلی پرسش باید به روشنی مقصود را بیان کند.

۲. قسمت عمده اطلاعات باید در متن سؤال بیاید و گزینه‌ها کوتاه باشند.

۳. تا حد امکان باید در قسمت اصلی ادوات نفی به کار نرود و جملات به صورت مثبت نوشته شود.

۴. قسمت اصلی سؤال باید تا آنجا که ممکن است به سادگی و ایجاز و با رعایت کامل قواعد دستوری بیان شود.

۵. گزینه‌های هر پرسش باید به لحاظ دستوری و جمله‌بندی به نحو صحیح مکمل متن اصلی سؤال باشد.

۶. هر سؤال باید تنها یک پاسخ درست داشته باشد یا به‌طور آشکار دارای درست‌ترین پاسخ باشد.

۷. گزینه‌های گمراه‌ساز یا انحرافی باید ماهرانه طرح شده، جلب توجه کنند.

۸. از تکرار یک مطلب یا یک عبارت در همه گزینه‌ها باید اجتناب شود.

۹. هرگز نباید دو گزینه متضاد را که یکی از آنها پاسخ درست است به کار برد.

۱۰. طول گزینه جواب را در سؤالات مختلف باید تغییر داد.

۱۱. تمام پاسخها باید با یکدیگر به گونه‌ای مربوط باشند^(۳).

اکنون با یادآوری نکات بالا به بررسی سؤالات آزمون ورودی کارشناسی ارشد رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی در سال تحصیلی ۷۵-۷۴ می‌پردازیم. نگاه ما به ۵۰ سؤال حوزه کتابداری معطوف خواهد بود، یعنی سؤالاتی که با عنوان "دانش کتابشناسی" مشخص شده‌اند.

الف. نگاه کلی

۱. تقریباً کلیه سؤالات در حوزه شناختی طرح شده‌اند و در این حوزه هم بیشترین سؤالات به مرحله اول تعلق دارد. یعنی بیشترین تکیه بر حفظ و بازگویی محفوظات است. از این پنجاه سؤال کمتر سؤالی به مرحله چهارم نزدیک شده است.

این خود کاستی بنیادی در آزمون است که باید بهترین کارشناسان را برای ورود به مرحله بالاتر برگزیند. انتظار ما از یک کارشناس بیشتر تجزیه و تحلیل و خلاقیت و ارزشیابی است. او نباید خواست که، مانند یک دایرةالعمارف، مجموعه‌ای از معلومات ایستا و بدون پیوند باشد.

۲. در پردازش پرسشها و رعایت اصول تدوین سؤالات چند گزینه‌ای کمترین تلاش ممکن به عمل آمده است. به عنوان مثال به نظر می‌آید سؤالات ۲، ۳، ۴، ۸، ۱۲، ۴۵ با استفاده از مطالب کتاب مروری بر اطلاعات و اطلاع‌رسانی جناب آقای دکتر عباس خُزّی طرح شده است. مراجعه به متن مذکور نشان می‌دهد که مطالب پس از استخراج از کتاب، برای درج در سؤال چهار گزینه‌ای پردازش نشده است. در قسمت بعد به بعضی موارد اشاره خواهد شد.

ب. نگاه جزئی

هدف‌گیری بعضی پرسشها مشخص نیست و عدم رعایت قواعد فن تهنه پرسش، بعضی سؤالات را چنان مبهم و دارای اشکال کرده است که روایی و پایایی آزمون را مخدوش می‌کند. حال تعدادی از این پرسشها را بررسی می‌کنیم:

پرسش ۱. کتاب مجمع الفصحا تألیف رضا قلی خان هدایت به کدام یک از موارد زیر می پردازد؟

الف) به شرح لغات عربی
ب) به شرح حال شعرای عرب

ج) یک دایرةالمعارف عمومی است
د) به شرح حال شعرای ایرانی

صرف نظر از اینکه "به" حرف اضافه در گزینه های الف، ب، و د زائد است، متن پرسش با گزینه ج همخوانی ندارد. سؤال شده است که فلان کتاب به کدام یک از موارد می پردازد؟ جواب داده می شود "یک دایرةالمعارف است." پاسخ نبودن این گزینه از ظاهر آن مشخص است. در طرح این پرسش اصل پنجم رعایت نشده است.

پرسش ۲. اطلاعات کلان یعنی؟

الف) محصول فعالیت کلیه سازمانهای تولید کننده اطلاعات

ب) محصول فعالیت کلیه عوامل جامعه در راستای تولید و توزیع اطلاعات در سطح ملی

ج) محصول فعالیت کلیه سازمانها و دانشگاههای یک کشور

د) محصول فعالیت کلیه مراکز اطلاعاتی (کتابخانهها، آرشیو، و مرکز مدارک)

اولاً همانگونه که ملاحظه می شود گزینهها به لحاظ جمله بندی و دستوری مکمل متن پرسش نیست، یعنی اصل پنجم رعایت نشده است.

ثانیاً اصل دوم یعنی جا دادن قسمت عمده اطلاعات در متن سوال انجام نگرفته و گزینهها طولانی شده است. هم چنین اصل هشتم رعایت نشده و عبارت "محصول فعالیت کلیه" در هر چهار گزینه تکرار شده است.

پرسش ۴. عبارت نادرست کدام یک از عبارات زیر است [بخوانید: کدام یک از عبارات زیر

نادرست است]

الف) اطلاعات پدیده ای است که تصمیم گیری را تحت تأثیر قرار می دهد.

ب) ورود اطلاعات به یک ارگانیزم ساخت آن را دگرگون می سازد.

ج) چیزی را که جامعه به عنوان یک ارگانیزم دریافت کند و هر چه بیشتر بر ساختار جامعه تأثیر

بگذارد بار اطلاعاتی آن کم می شود.

د) چیزی دارای ارزش اطلاعاتی است که بتواند تغییری در ارگانیزم ایجاد کند.

اولاً معنای دگرگونی و تغییر یکی است لذا گزینه ب و د دقیقاً یک مفهوم را می رساند.

ثانیاً گزینهها طولانی است.

سؤال ۵. کاغذ اولین بار توسط ... اختراع شد؟

الف) روسها
ب) مصریها

ج) چینیها
د) یونانیها

اولاً علامت؟ در انتهای جمله آن را از صورت یک گزاره که می تواند ارزش درست یا

نادرست داشته باشد خارج کرده به صورت جمله سؤالی در آورده است و علی القاعده هر کدام از گزینه‌ها که انتخاب شود این جمله را غلط نخواهد کرد؟!

ثانیاً کاربرد کلمه اولین بار برای اختراع بی معنی است، زیرا اختراع همیشه برای اولین بار رخ می‌دهد.

سؤال ۶. کدام یک از موارد زیر هیچ‌گاه به عنوان سرشناسه برای اطلاعات کتابشناختی یک کتاب انتخاب نمی‌شود؟

الف) پدید آورنده یا نویسنده کتاب ب) گروه یا سازمان که مسئولیت تدوین

مطالب کتاب را بر عهده دارد

ج) عنوان کتاب د) مترجم کتاب

گزینه د پاسخ سؤال است، یعنی به نظر طراحان محترم، مترجم هیچ‌گاه سرشناسه قرار نمی‌گیرد. در حالی که می‌دانیم مترجم آزاد سرشناسه قرار می‌گیرد. متن سؤال نیز به لحاظ نگارش می‌توانست سلیس‌تر و کوتاه‌تر بیان شود.

سؤال ۱۲. کدام یک از موارد زیر نادرست است؟ هر بانک اطلاعاتی به عنوان سیستم، دروندادی دارد و بروندادی. بنابر خاصیت سیستم:

الف) درونداد بانک اطلاعات با برونداد آن متفاوت است.

ب) تفاوت درونداد بانک اطلاعاتی با برونداد آن در جهت دسترس پذیری است.

ج) درونداد و برونداد بانک اطلاعاتی با هم تفاوتی نباید داشته باشند.

د) هر چه ورودی و خروجی سیستم فعال‌تر باشد نظام پژوهشی آن جامعه فعال‌تر است.

با توجه به اینکه پاسخگو می‌داند فقط یک گزینه نادرست است؛ با مطالعه گزینه‌های الف و ب می‌تواند تشخیص دهد که درونداد و برونداد سیستم باید با هم متفاوت باشند و بدون هیچ معلوماتی هدایت شده است که گزینه ج را به عنوان پاسخ انتخاب کند. اصل نهم در تدوین این سؤال رعایت نشده است، یعنی پاسخ سؤال یکی از گزینه‌های متضاد است.

سؤال ۱۵. سرعت رشد چرخه فرهنگی به تقویت وسایل ارتباط جمعی بستگی دارد.

کدام یک از وسایل ارتباط جمعی زیر نقش مفیدتری ایفا می‌کند؟

چرخه فرهنگی رشد نمی‌یابد بلکه سرعت آن زیاد می‌شود!

سؤال ۱۷. در گزینش کتاب برای کتابخانه، کدام یک از موارد زیر مردود است؟

الف) در کتاب‌گزینی بی‌طرف باشید و به هیچ مبحث و موضوع خاصی تعصب نورزید.

ب) تقاضای خوانندگان اصل حاکم در کتاب‌گزینی است. مجموعه باید انعکاس جامعی از تقاضاهای جامعه استفاده‌کننده باشد.

ج) انتخاب کتاب پربهایی را که خواننده کم دارد به کتاب کم‌بهایی که خواننده زیاد دارد رجحان دهید.

د) در کتاب‌گزینی هیچ گروهی از جامعه نباید فدای گروه دیگر شود.
ب پاسخ سؤال است.

اولاً طبق معمول گزینه‌ها بسیار طولانی شده‌اند.

ثانیاً در گزینه ج به چه دلیل باید پربها را ارزشمند یا مثلاً مفید معنی کنیم تا گزاره درست از آب درآید؛ و به راستی کتاب پربها و کتاب کم بها بیشتر قیمت را به ذهن می‌آورد یا ارزشمندی و سودمندی کتاب را؟ به هر حال، این گزینه اخلاص ایجاد می‌کند.

ثالثاً در کتابخانه‌های تخصصی و مراکز پژوهشی چرا نباید کتابخانه انعکاس جامعی از تقاضای مراجعه کنندگان باشد؟

سؤال ۳۵. کدام یک از تعاریف [عبارات] زیر در مورد کتاب مرجع صادق نیست؟

الف) کتابی است که معمولاً امانت داده نمی‌شود.

ب) کتابی است که صرفاً حاوی اطلاعات عمیق و تخصصی است و برای متخصصان نوشته می‌شود.

ج) کتابی است که برای یافتن پاسخ از آن استفاده می‌شود، نه مطالعه کامل

د) کتابی است که از نظر تنظیم شیوه‌ای سازمان‌یافته و معمولاً الفبایی دارد

پاسخ صحیح گزینه ب است.

اولاً در بسیار از کتابخانه‌های تخصصی، کتابهای صد در صد تخصصی ممکن است جزء کتب مرجع قرار گیرند. پس چرا باید گزینه ب پاسخ باشد. از سوی دیگر، ممکن است بارها با بهره‌گیری از نمایه‌های پایانی کتابها به بخشی از کتاب موردنظر خود مراجعه کنیم، در حالی که متن مورد مراجعه کتاب مرجع نیست. پس چرا نباید گزینه ج پاسخ باشد؟

ثانیاً در متن سؤال از ادوات نفی استفاده شده است که مغایر اصل سوم است.

ثالثاً گزینه‌ها طولانی شده است.

سؤال ۴۲. در جمله "اگر همه درختان زمین قلم گردند و آب این دریا بعلاوه هفت دریای دیگر

مرکب آن شوند باز نگارش خداوندی ناتمام خواهد ماند" (لقمان، آیه ۲۷) لفظ قلم کدام یک از وجوه زیر است؟

ب) وجه رمزی تکوینی

الف) وجه متعارف

د) وجه تکوینی

ج) وجه رمزی تشریحی

اولاً ترجمه آیه "نگارش خداوندی ناتمام خواهد ماند" باید به "نگارش کلمات خداوند

ناتمام خواهد ماند اصلاح شود.

ثانیاً به نظر می‌آید که گزینه ج باید وجه رمز تشریحی باشد نه وجه رمزی تشریحی! احتمالاً این سؤال با استفاده از مقاله "کتاب و کتابت در اسلام"، نوشته جناب آقای محمد رجبی طرح شده است. در این مقاله نویسنده سه وجه متعارف، رمزی تکوینی، و رمزی تشریحی را برای قلم کتاب بر شمرده است. و در مورد آیه فوق‌الذکر "وجه متعارف" را صادق می‌داند که ظاهراً طراحان محترم گزینه ج را پاسخ دانسته‌اند.

سوال ۴۵. خاک ... است؟

علامت؟ عیناً مانند سؤال شماره ۵ نابجا به کار رفته است.

سوال ۴۶. کدام یک از عبارات زیر صحیح نیست؟

الف) پیام هرگاه به وسیله گیرنده دریافت نشود باز پیام است.

ب) پیام اگر بوسیله گیرنده دریافت شد ولی گیرنده نتوانست آن را به درستی تعبیر کند پیام نیست.

ج) در صورتی که پیام بوسیله گیرنده دریافت شود و تعبیر شود اطلاع است.

د) علائم همین که بوسیله فرستنده صادر شد پیام می‌شود.

اولاً گزینه‌ها طولانی شده‌اند. ثانیاً در گزینه ب نیز فعل نفی به عنوان آخرین کلمه به کار رفته بدون اینکه خطی زیر آن کشیده شود یا درشت تر چاپ شود، که می‌تواند گمراه کننده باشد.

ثالثاً گزینه ب که پاسخ سؤال است متضاد با سه گزینه دیگر نوشته شده و با یک نگاه سطحی می‌توان پاسخ بودن آن را دریافت. یعنی اصل ۹ رعایت نشده است.

در ۱۱ سوال هم که گزینه‌های طولانی دارند، طولانی‌ترین گزینه پاسخ سؤال است و این مغایز اصل دهم است، که طبق آن باید گزینه جواب طول متغیری داشته باشد.

به‌طور خلاصه، با توجه به تکیه بیش از حد این پرسشها به حوزه شناختی به‌ویژه به نازل‌ترین سطح آن یعنی حافظه و معلومات حفظی، و همچنین ابهامات و مشکلاتی که سؤالات فوق‌الذکر داراست، به نظر می‌آید که ترازوی مناسبی برای این گزینش تدارک دیده نشده است. این کاستیها در آزمونهای سالهای پیش نیز کم و بیش وجود داشته است. شاید به کارگیری تجربیات گرانسنگ سازمان سنجش در کنترل و استانداردسازی این نوع سؤالات ضرورت داشته باشد.

در انتها، ضمن ارج نهادن به زحمات دست‌اندرکاران محترم گزینش دانشجو، امید است این نوع نقد و بررسیها موجب غنای سنجشها و گزینش توانمندترها در حوزه کتابداری شود و بلاشک در پرتو عقل سلیم طرح این نوع مباحث می‌تواند موجب پیدایش میزانه‌ها و ملاکهای

متین شود.

هم ترازو را ترازو راست کرد هم ترازو را ترازو کاست کرد ■

مآخذ

۱. هرجز، ویلیام، اندازه گیری و سنجش در آموزش علوم، ترجمه محمدتقی امیری. تهران: چهره، ۱۳۵۲. ص. ۱۶۱-۱۵۸.
۲. هومن، حیدرعلی، اندازه گیری روانی و تربیتی و فن تهیه تست. تهران: [بی‌نا]، ۱۳۷۱. ص. ۱۲۹-۱۴۱.
۳. هرجز، ویلیام، همان منبع، ص. ۱۷۰. بسیاری از قواعد ۱ تا ۱۰ نیز در این کتاب آمده است.
۴. حزی، عباس، مروری بر اطلاعات و اطلاع‌رسانی. تهران: نشر کتابخانه، ۱۳۷۲.
۵. رحیمی، محمد، "کتاب و کتابت در اسلام"، فصلنامه کتاب، دوره اول، شماره اول، بهار ۱۳۶۹. ص. ۳۸-۳۹.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی